

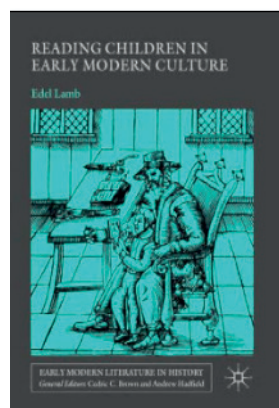
Az olvasó mint gyermek és a gyermek mint olvasó

Edel Lamb: *Reading Children in Early Modern Culture*. London, Palgrave Macmillan, 2018. xi+258.

Edel Lamb történész, a belfasti Queen's University oktatója, s kutatásának központjában a reneszánsz gyermekkor és előadóművészet áll. Első könyvében, a 2009-ben megjelent *Performing Childhood in the Early Modern Theatre*-ben a reneszánsz gyermektársulatok működését vizsgálta, legújabb, 2018-ban megjelent munkája, a *Reading Children in Early Modern Culture* pedig a kora újkori angol gyermekek olvasáskultúrájára fókuszál. Edel Lamb írásának különlegessége és erőssége a változatos típusú elsődleges források mély elemzése. A kötetben vizsgál többek közt olvasást segítő kézikönyveket, gyerekek által lejegyzett szövegeket, könyvek margóin feljegyzett kommentárokat, valamint az egyes vizsgált személyek leveleit, naplóit és visszaemlékezéseit gyermekkori olvasás- és olvasmányélményeiről. Elsősorban ezek, valamint a témához kapcsolódó egyéb tanulmányok segítségével Lamb arra a kérdésre keresi a választ, hogy miként határozták meg az olvasást segítő instrukciók, az olvasmányélmények és az olvasás körülményei az olvasót mint gyermeket és a gyermeket mint olvasót. Eredményei hiánypótlók, ugyanis a gyermekek olvasási szokásainak ilyen részletes elemzése a 16–17. századi Anglia esetében korábban még nem valósult meg.

Bevezetésében a szerző egy lényeges és később visszatérő olvasással kapcsolatos nézőpontot mutat be, miszerint a gyermek az olvasáson keresztül válik felnőtté. Ennek illusztrálásához a *Hornbyes Hornbook* című szatirikus írást hívja segítségül, mely szerint a gyermek útja az ún. *hornbook*kal¹ kezdődik, majd tanulmányai során előrehaladva egyre komplexebb olvasmányokkal találkozik. Az olvasás elsajátításában Hornby nagy jelentőséget tulajdonít az oktatóknak, emellett néhány olvasnivalót is ajánl. Az 1662-ben megjelent szöveg a korszakban rendkívül elterjedt oktatói jellegű írásokat figurázza ki, melyek abban adnak tanácsot a szülőknek, tanítóknak, kiadóknak, szerzőknek és maguknak a gyerekeknek is, hogy az ifjú olvasóközönségnek mit, hol és hogyan kellene olvasnia. Nagy számuk arra utal, hogy a könyvpiac a korszakban a gyermeket már potenciális vevőnek tekintette.

¹ A *hornbook* egy fogantyúval ellátott falap, melyen az ábécé betűi, mintaszótagok és a Miatyánk szövege látható. Használata rendkívül elterjedt volt a 16–17. századi olvasásoktatásban.

A fiatal olvasóknak rengeteg lehetőségük volt kiválasztani a számukra legmegfelelőbb könyvet. Az általuk olvasott vagy nekik ajánlott olvasmányokról katalógusok is készültek, melyek műfajok széles skáláját vonultatták fel. Lamb ezeket a szövegeket két részre osztja, és két külön fejezetben foglalkozik a felmagasztalt vallásos és az elítélt világi szövegekkel. Szintén külön fejezetben kerül tárgyalásra az is, hogy miként határozta meg a 16–17. századi fiúk és lányok életét az olvasás és az olvasni tudás. Végül pedig a gyermekkori olvasmány- és olvasásélményekre való felnőttkori visszaemlékezésekre tér ki a szerző. Az elemzés során nagy figyelmet fordít az eredményeket befolyásoló egyes tényezőkre mint a nem, a társadalmi státusz és az életkor. Ezeknek megfelelően több irányba is bővíti megfigyeléseit.

Lamb a vallásos szövegek jelentőségével kezdi vizsgálatát, amelyek a kora újkori olvasásoktatás központi elemének számítottak. Már egészen a kezdeti lépéseknél tetten érhető a vallás szerepe az olvasás elsajátításában, hiszen a már korábban említett *hornbook* is tartalmazta a Miatyánk szövegét, s 1551-től léteztek olyan tankönyvek, melyek az olvasás és a vallás együttes oktatását tűzték ki célul, és az ábécét a katekizmussal vagy egyéb vallásos tartalommal vegyítették. Ezeknek a könyveknek azonban nemcsak a vallás oktatása, hanem ezzel együtt a morális értékek és praktikus tudás átadása is fontos hivatása volt, és arra törekedtek, hogy az olvasójukból „jó gyermek” váljék. A végső cél azonban mégis a Biblia olvasásának elsajátítása volt, mely sok esetben az olvasni tudás mércéjét jelentette. A Biblia olvasására való képességnek praktikus előnyei is voltak, hiszen így a gyermek fel tudott belőle olvasni az írástudatlan szüleinek és társainak, terjesztve ezzel az ígét. A reformáció egyik alapvető tézise az volt, hogy csak a Szentírás segítségével üdvözülhet az ember, s ennek megfelelően a 17. század végére a gyermekek olvasásoktatása is rendkívüli fontosságúvá vált, hiszen ennek megtagadásával az üdvözülés lehetőségét vették volna el a gyermektől.

Az olvasás elsajátításának különböző metódusai léteztek attól függően, hogy a tanulók hol és kinek a segítségével tanultak olvasni. Ebben a házitanítók és az iskolai oktatók mellett például az édesanyáknak is kiemelkedő szerepük volt. Az alapvető út azonban a *hornbook*tól indult, amellyel a gyerekek megtanulták a betűket és azok összekötési lehetőségeit, majd haladt tovább az ábécéskönyvekhez, melyek már a szóolvasást gyakoroltatták elsősorban vallásos szövegeken (imádságokon, zsoltárok, liturgikus szövegeken és a katekizmus pontjain) keresztül. Végül a tanulók eljutottak arra a szintre, hogy a Bibliát először anyanyelvükön, majd kiegészítő tanulmányok eredményeképp latin nyelven is el tudták olvasni.

Lamb az ábécéskönyvek és a visszaemlékezések vizsgálatával állapítja meg, hogy az olvasástanulást a kor embere a felnőtt létbe vezető útként értelmezte. Mivel a gyermekek olvasásoktatása egyre általánosabbá vált a korszakban, így ezt a folyamatot az egyes írások szerzői ehhez az életkorhoz társították, és az írástudatlan felnőtteket is egyfajta gyermeki állapotban jelenítették meg.

Az olvasás elsajátítását követően a Biblia mellett szentek életéről szóló írások, imádságoskönyvek számítottak a gyermekek fő olvasmányainak, melyek elsősorban felnőttek számára íródtak. A 17. század folyamán azonban megjelentek a kifejezetten gyermekeknek szóló vallásos művek, mint például Nicholas Crouch *Youth's Divine Pastime for Children* című, 1691-ben megjelent antológiája vagy az imakönyvekben egyre több helyen előforduló gyermekimádságok. Ezekre

a könyvpiac másirányú kiszélesedése miatt volt szükség. A világi irodalmi paletta bővülése miatt egyre hangsúlyosabbá vált az, hogy a gyerekek vallásos tanításokat tartalmazó „jó könyveken” nőjenek fel. Csak az imádkozó és „jó könyveket” olvasó gyerekek válhattak „jó gyerekké”. A különböző tanácsadó könyvek pedig szemléletes példákkal, olvasólistákkal és tanácsokkal látták el az ifjú olvasókat arra vonatkozóan, hogy lehetnek „jó gyerekek”.

A tanácsadó könyvek intése ellenére a világi irodalom is közkedvelt volt a gyerekek körében. Harmadik fejezetében Lamb egy alternatívát kínál a „jó gyerek” képe mellé az olvasó gyermekről. Miután megtanult olvasni, sok gyerek nem (kizárólag) a Bibliához és a gyerekek korai olvasási képességeihez alakított vallásos könyvekhez fordult, hanem rendelkezésükre álltak a szintjüknek megfelelően egyéb témákban is művek. Bár az angol gyermekirodalom születését inkább a 18. századra keltezik, több kifejezetten gyermekek számára íródott munka született a 17. században is. Ezek elsősorban a kedvtelésből olvasó gyereket célozták meg. A kor pedagógusai óva intették az ifjú olvasókat azoktól a művektől, melyek csupán szórakozást nyújtanak, de tanulságot nem, például lovagregények, találókérdések, trükkök gyűjteményei, udvarlási kézikönyvek, valamint az énekeskönyvek és balladagyűjtemények. Ezek közül kiemelkednek a lovagtörténetek, melyeket főként a női olvasókhöz köt a korabeli közvélemény; az ezeket olvasó fiúkat féltették, hogy hatásukra elnöiesednek.

Azonban nem mindenki tartott a gyerekek szórakoztató irodalom iránti érdeklődésétől. A könyvpiac és az egyes szerzők kihasználták ezt az érdeklődést, és folyamatosan új könyvekkel látták el az ifjúságot. Közülük Lamb Francis Kirkmant emeli ki, aki saját fiatalkori olvasmányélményein felbuzdulva több lovagregényt is lefordított, és folytatásokat írt hozzájuk. Kirkman munkáit a társadalom többi csoportja mellett kifejezetten a fiatal olvasóközönségnek is ajánlotta, és különböző marketingfogásokkal igyekezett elérni a minél nagyobb olvasottságot. Önéletírása akár ennek a részeként is értelmezhető, hiszen saját és társai lovagregények iránti ifjonti rajongását is bemutatja. Részletezi, hogyan vásárolták meg az olcsó füzetecskéket, és cserélgették egymás közt, s így potenciális piacként állítja be az iskolásfiúk korosztályát. Emellett meg is védi írásait a műfajt érő korábban említett kritikával szemben azzal, hogy kijelenti, fiatal olvasói profitálhatnak is műveiből, mivel gyakorolhatják és fejleszthetik az olvasás készségét a szórakozás mellett. Bár a kedvtelésből való olvasást a kor felfogása elsősorban a gyermekkorhoz társította, Lamb megemlíti, hogy az ilyen típusú szövegek lehetővé tették az érettebb olvasók számára is, hogy visszatérjenek a gondtalan fiatalság örömeihez, még ha ezt a társadalom helytelenítette is.

Az iskolásfiúk csoportját nemcsak Kirkman emelte ki, több korabeli irodalmi és tanító jellegű munkában is megjelent. Bár oktatásuk szigorú keretek közé szorította a férfivá válás folyamatát, Lamb állítása szerint a fiúk ennek ellenére is találtak egyéni utakat, ezáltal létrehozva egy sajátos, közties „diákidentitást”. Ezen identitás létrejöttét egyrészt elősegítették a tankönyvként használt szövegek, melyeket kifejezetten az iskolásfiúk csoportjára adaptáltak ezzel megerősítve őket egy csoportként. Másrészt dialogikus olvasmányaikból megtanulhatták, hogyan járjanak túl mestereik eszén, ezúton is megélve „diákságukat”. Egyes drámai előadások során pedig magukra ismerhettek a darabok diákkarakteriben. Erre igazán alkalmas volt William Hawkins *Apollo Shroving* című darabja, mely egy iskolában játszódik, és szereplői közt az iskolásfiúk különböző típusait sorakoztatja fel, emellett

pedig az iskola rendszeréből és a fiúk, valamint tanáraik viselkedéséből úz gúnyt. Olvasási szokásaik vizsgálatához Lamb könyvek margóira írt feljegyzéseket is elemzett. A legjellemzőbbnek a fiúk neveinek feljegyzését, rövidebb kommentárokat és aláhúzásokat talált. Ezek által a könyvek egy olyan platformmá is váltak, ahol a diákok emléket hagyhattak az ifjúkoruknak.

A fiúkhöz hasonlóan a lányok egyéni fejlődését is meghatározta az olvasás, habár ez nem olyan nagymértékű, mint a fiúk esetében, és az ábrázolásuk sem annyira elterjedt az irodalomban. Ez annak is köszönhető, hogy a lányok körében sokkal magasabb volt az írástudatlanság, és az olvasni tudók számára is sokkal korlátozottabbak és kontrolláltabbak voltak a lehetőségek. Ennek ellenére Lamb kiemeli, hogy a tanult lányok sok esetben ugyanazokat a könyveket olvasták, mint fiútársaik, csak más módon, máshol és más célból, aminek köszönhetően ugyanazt a forrást egy másfajta identitás megformálásához tudták felhasználni. A gyermekkort a korszak alapvetően feminin időszakként értelmezte, melyből a fiúk tanulása során tudtak kilépni, a lányok pedig az olvasás segítségével tudták elérni az ideális nőiesség állapotát. Így az alapvető olvasás elsajátítását segítő könyvek után a fejlődésüket elősegítő, kifejezetten lányoknak íródott munkákat is olvastak, ám a leányiskolákban elsősorban a fiúknak íródott tankönyvekből tanultak. Olvasmánylistájuk rendkívül korlátozott volt, és arra törekedett, hogy követendő női példákkal találkozzanak, ami az erényes női létre készíti majd fel őket. Azt, aki a mintát követte, főként a pozitívabb jelentésű *maid* szóval, míg azokat, akik a saját kedvükre olvastak, a negatív konnotációjú *girl* szóval illették. Az utóbbi kategóriába tartozott Elizabeth Cary és Rachel Fane, akik saját olvasmányélményeikre támaszkodva már tizenéves korukban fordítani kezdtek, illetve önálló irodalmi műveket írtak, melyet környezetük nem feltétlenül nézett jó szemmel.

Könyve utolsó fejezetében Lamb a gyermekkori olvasásélményekre való visszaemlékezés kérdéskörét vizsgálja. A visszaemlékezések műfaja szubjektív és az idő távlatára miatt nem feltétlenül tükrözik a valóságot, ezért Lamb inkább azt hangsúlyozza, hogy ezek az önéletírások egy olyan olvasó gyermeket ábrázolnak, akit a már felnőtt nézőpontból szemlélő szerző az írás pillanatában birtokolt nézetei szerint ítél meg. Adott esetben az író torzíthat is a képen a történetmesélés gördülékennyé tétele érdekében. Minél kidolgozottabbak a részletek, és minél hosszabb az adott eseményre való visszaemlékezés, annál valószínűbb, hogy az adott személy életében meghatározó szerepet játszott az élmény. Ezért kiemelkedő például Elizabeth Isham *My Booke of Remembrance* című írása, mivel gyermekkori fejlődését elsősorban olvasmányélményei segítségével idézi fel rendkívüli részletességgel. Ugyanígy érdekes Abraham Crowley visszaemlékezése, melyben azt eleveníti fel, hogy a gyermekként olvasott könyvei hogyan segítettek abban, hogy felnőttként költő váljon belőle. Végkövetetesként Lamb azt vonja le, hogy az olvasás gyermekként a kora újkorban változatos forrásokat igényelt, melyeket az adott személyek vagy az elvárt vagy az azzal ellentétes módon alkalmaztak, így formálva saját identitásukat azzá a felnőtté, aki ezeket az élményeket majd vagy lényegesenként ítéli meg személyiségfejlődése szempontjából, és írásban megemlékezik róla, vagy hagyja a feledés homályába merülni.